

ԱՆԻ ԽԱԶԱՏՐՅԱՆ

ՀԱՅՐԵՆԻՔ-ՍՓՅՈՒՌՔ ԱՈԱՁԻՆ ՀԱՍԱԺՈՂՈՎԸ

Վայրենիք-Սփյուռք կապերի ամրապնդման, աշխարհասփյուռ հայերի միասնության հաստատման, սփյուռքահայությունը հայրենիքի շուրջը համախմբելու ուղղությամբ կարելու քայլ էր Սփյուռքահայության հետ մշակութային կապի կոմիտեի նախաձեռնությամբ կազմակերպված հայրենիք-Սփյուռք առաջին համաժողովը:

Համաժողովն անցկացվում էր Հայաստանում խորհրդային կարգերի հաստատման 60-ամյա հոբելյանի նախօրեին՝ 1980 թ. նոյեմբերի 24—27-ին, Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի նիստերի դահլիճում¹: Ժողովին մասնակցելու համար հրավիրվել էր ավելի քան 100 սփյուռքահայ ներկայացուցիչ Ամերիկայից, Կանադայից, Արգենտինայից, Բրազիլիայից, Անգլիայից, Ֆրանսիայից, Հունաստանից, Կիպրոսից, Բուլղարիայից, Ռումինիայից, Հունգարիայից, Շվեյցարիայից, Արեւմտյան Գերմանիայից, Իրանից, Լիբանանից, Սիրիայից, Հորդանանից, Քուվեյթից, Եգիպտոսից, Ավստրալիայից եւ այլ երկրներից:

Համաժողովին ներկա էին ամենատարբեր մասնագիտությունների ու զբաղվածության տեր մարդիկ, որոնցից 20-ը սփյուռքահայ կուսակցական եւ հասարակական գործիչներ էին, 8-ը՝ գիտաշխատողներ, 7-ը՝ արվեստագետներ, 13-ը՝ թերթերի եւ ամսագրերի խմբագիրներ, 8-ը՝ բժիշկներ, 4-ը՝ դպրոցի տնօրեններ, 24-ը՝ գործարարներ, ինչպես նաեւ բարձրաստիճան հոգեւորականներ եւ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի ներկայացուցիչներ²: Ժողովի աշխատանքներին մասնակցում էին ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի արտաքին գործերի հանձնաժողովի նախագահ Կ. Լ. Դալլաքյանը, Խորհրդային Միության կրկնակի հերոս, մարշալ Հ. Ք. Բաղրամյանը, ՀԽՍՀ արտաքին գործերի նախարար Զ. Ս. Կիրակոսյանը, ՀԽՍՀ

¹ Տե՛ս Ռ. Կ. ՄԻՐԶԱԽԱՆՅԱՆ, Խորհրդահայ մշակույթը 1956—1990-ական թթ., Երեւան, 2009, էջ 320. Հ. ՈՒ. ՄԵԼԻՔՍԵԹՅԱՆ, Հայրենիք—սփյուռք առնչությունները եւ հայրենադարձությունը (1920—1980 թթ.), Երեւան, 1985, էջ 436. Ա. ԵՂԱԶԱՐՅԱՆ, Է. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ, Մ. ԱՆԱՆՅԱՆ եւ ուրիշներ, Հայրենիք-Սփյուռք հարաբերությունները 1918 թվականից մինչեւ մեր օրերը, Երեւան, 2017, էջ 115:

² Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 875, ց. 9, գ. 40, թ. 1 -2:

բարձրագույն եւ միջնակարգ մասնագիտական կրթության նախարար Լ. Պ. Ղարիբջանյանը, ՀԽՍՀ լուսավորության նախարար Ս. Տ. Հախումյանը³: Խորհրդաժողովում ելույթներով հանդես եկավ 37 մասնակից, որոնցից 26-ը սփյուռքահայեր էին⁴:

Համագումարի աշխատանքների բացումը վստահվում է կազմկոմիտեի նախագահ, Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի նախագահ, սոցիալիստական աշխատանքի կրկնակի հերոս, ակադեմիկոս Վիկտոր Համբարձումյանին⁵, որն իր ելույթն սկսում է հետևյալ տողերով. «Այսօր մենք մասնակցում ենք մի կարեւոր եւ հուզումնալից իրադարձության: Հայաստանի մայրաքաղաքում բացվում է բախտի դաժան բերումով աշխարհով մեկ ցրված, հայ ժողովրդի անբաժան հատվածը կազմող սփյուռքահայ աշխարհի մեր տարագիր եղբայրների ներկայացուցիչների անդրանիկ ժողովը հայրենիքում՝ Հայաստանի հասարակության ներկայացուցիչների մասնակցությամբ»⁶:

Իր ելույթի վերջում Համբարձումյանն ընթերցում է ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահ Բ. Շ. Սարկիսովի ողջույնի խոսքը⁷:

Սփյուռքահայության հետ մշակութային կապի կոմիտեի նախագահ Վարդգես Համազասպյանի ելույթի վերնագիրը՝ «Վերածնված հայրենիք եւ սփյուռք, պայքար հանուն խաղաղության եւ առաջադիմության», դառնում է ամբողջ համաժողովի խորագիրն ու նշանաբանը: Նա իր ելույթում նախ արձանագրում է, որ համաժողովը մեկ անգամ եւս փաստում է հայ ժողովրդի միասնությունը, ինչպես նաեւ օր օրի զարգացող ու ընդլայնվող հայրենիք-Սփյուռք կապերի ամրացումը: Այնուհետեւ շարունակելով իր ելույթը՝ Վ. Համազասպյանն անդրադառնում է Հայաստանում խորհրդային կարգերի հռչակմանը եւ ներկայացնում Խորհրդային Հայաստանի 60-ամյա ձեռքբերումները⁸:

Իր ելույթի հաջորդ մասերում Վ. Համազասպյանը ներկայացնում է հայրենիք-Սփյուռք հարաբերություններն ու նրանց զարգացման ընթացքը՝ 1922 թ. Հայաստանի Խորհուրդների առաջին համագումարի

³ Տե՛ս «Սովետական Հայաստան», 1980, դեկտեմբեր, թ. 12, էջ 7:

⁴ Տե՛ս ՀԱՍ, ֆ. 875, ց. 9, գ. 40, թ. 2. համաժողովի մասնակիցների ելույթներն ավելի հանգամանորեն տե՛ս նաեւ ՀԱՍ, ֆ. 875, ց. 9, գ. 37, թ. 1–215. նաեւ ֆ. 875, ց. 9, գ. 38, թ. 1–98. նաեւ ֆ. 875, ց. 9, գ. 39, թ. 1–80:

⁵ Տե՛ս ՀԱՍ, ֆ. 875, ց. 9, գ. 40, թ. 2:

⁶ «Նոր օր», Լոս Անջելես, 1980, դեկտեմբեր 23, թ. 90, էջ 1:

⁷ Անդ, էջ 9, տե՛ս նաեւ Ռ. Կ. ՄԻՐՋԱԽԱՆՅԱՆ, նշվ. աշխ., էջ 320:

⁸ Տե՛ս «Զարթոնք», Բեյրութ, 1980, դեկտեմբերի 4, թ. 55, էջ 2:

կոչից մինչև 1980 թ. ընկած ժամանակահատվածը: Նա անդրադառնում է սփյուռքահայության ջանքերով հայրենիքում կառուցված բնակավայրերին (Նոր Արաբկիր, Նոր Սեբաստիա, Նոր Մալաթիա, Նոր Խարբերդ, Նոր Եղոկիա.— ընդգծումը՝ Ա. Խ.), Հայաստանի օգնության կոմիտեի⁹, ներգաղթի հանձնաժողովի, «առաջադիմական» թերթերի, տարատեսակ միությունների եւ ՀԲԸՄ-ի, Սփյուռքահայության հետ մշակութային կապի կոմիտեի ստեղծմանն ու գործունեությանը: Ներկայացնում է Կոմիտեի ջանքերով կատարված աշխատանքները, կազմակերպված միջոցառումները, մտավորականների փոխադարձ այցելությունները, անցկացված դասախոսությունները, հոբելյանական երեկոները, կինոփառատոնները, նկարահանված հեռուստա- եւ ռադիոհաղորդումները, սփյուռքահայ տարբեր համայնքներում անցկացված Խորհրդային Հայաստանի եւ Հայաստանի արվեստի պատմության վերաբերյալ ցուցահանդեսները, Սփյուռքում եւ հայրենիքում տպագրվող մամուլը, գրքերը եւ այլն: Ելույթում անդրադարձ է կատարվում նաեւ այն հակասություններին, որոնք բնորոշ էին հայկական համայնքներին՝ պայմանավորված կուսակցական հայացքներով: Հաճախ իր գնահատականներում Վ. Համազասպյանը հանդես է գալիս ծայրահեղական մոտեցումներով, օրինակ՝ արձանագրում է. «Զպետք է մոռանալ, որ սփյուռքում գործող հետադիմական ուժերը (այս ուժերի անվան տակ պետք է հասկանալ «Դաշնակցություն» կուսակցության եւ Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսության համատեղ գործունեությունը.— ընդգծումը՝ Ա. Խ.) տասնյակ տարիներ անդադրում պայքարել են հայրենիք-սփյուռք մերձեցման դեմ»¹⁰:

Խոսելով սփյուռքահայ կուսակցությունների վիճակի մասին՝ Վ. Համազասպյանը նշում է. «Լուրջ փոփոխություններ է ապրել նաեւ սփյուռքի քաղաքական կուսակցությունների եւ առանձին մշակութային միությունների գործելակերպը, իսկ մի շարք երկրներում՝ նաեւ նրանց տակտիկան: Նկատելի են հանդուրժողականության, փոխադարձ զիջումների, միասնության որոշ ձգտումներ: Այս կուսակցությունները, որոնք հայրենիքի նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքի հարցերում միմյանց նկատմամբ բացարձակ անհանդուրժողականություն էին ցուցաբերում, վերջին տասնամյակում երբեմն համաձայնության են գալիս գաղութի ներքին գործերի, սփյուռքի առջև ծառացած դժվարին հարցերի կապակցությամբ»¹¹:

⁹ Անդ:

¹⁰ Անդ:

¹¹ Անդ:

Վ. Համազասպյանի ուշադրությունից չեն վրիպում հայկական համայնքներում տեղի ունեցած տեղաշարժերը, նոր համայնքների առաջացումը, հների քանակական եւ որակական փոփոխությունները: Նա առանձնացնում է սփյուռքահայ պատանիների հայեցի դաստիարակության խնդիրը՝ նշելով, որ «օտար երկրներում՝ ազգությունների ձուլման մեծ հնոցում, սփյուռքի ապագայի, նրա գոյատևման ամենակենսական հարցը պատանեկության հայեցի դաստիարակությունն է՝ հայ դպրոցի, հայ ուսուցչի, հայկական կազմակերպությունների միջոցով»¹²:

Պետք է արձանագրենք, որ Վ. Համազասպյանի ելույթը, բացի փաստերի արձանագրումից, հատուկ միտված էր նաեւ խորհրդային հասարակարգի քարոզչությանը եւ խորհրդային հայրենիքը կատարյալ ներկայացնելուն, ինչը բնորոշ երեւույթ էր համարվում այդ տարիներին:

Ժողովում մեծ ուշադրության է արժանանում Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Վազգեն Ա. Պալճյանի ելույթը: Վեհափառ Հայրապետն իր ելույթն սկսում է Գեւորգ Ե. Զորեքչյան Կաթողիկոսի կոչից մեջբերում կատարելով: Հատկանշական է, որ Վազգեն Ա.-ն իր ելույթում անդրադառնում է 1918 թ. Սարգարապատի հերոսմարտին եւ այս կարեւոր իրադարձությունն է համարում հայոց կործանված պետականության ծնունդն ու վերելքը: Այսպիսով՝ Վեհափառ մատնանշում է նաեւ Հայաստանի առաջին Հանրապետության գոյությունը¹³: Շարունակելով իր ելույթը՝ Վեհափառը դրական է գնահատում Հայաստանում խորհրդային կարգերի հաստատման 60 տարիների ձեռքբերումները՝ արձանագրելով. «Կիլիկյան մեր թագավորության անկումից վեց հարյուր տարիներ հետո, առաջին անգամն է, որ Հայոց մի Հայրապետ անսահման մխիթարությունը ունի նման ավետիս բերելու իր ժողովրդին՝ որ ի Հայաստան եւ որ ի սփյուռս աշխարհի: Այս ավետիսով Մենք ողջունում ենք ձեզ բոլորիդ, ի մասնավոր ձեզ, հարազատ զավակներ մեր ժողովրդի, որ եկել եք հեռու երկրներից, ձեր հայաստանցի քույրերի ու եղբայրների հետ միատեղ տոնախմբելու վաթսուն տարիներ հասակ նետած նոր Հայաստանը, հավիտենական Հայաստանը մեր ժամանակաշրջանի պայմաններում»¹⁴:

¹² Անդ:

¹³ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ս. Ս. Վազգեն Ա. Հայրապետի խոսքը՝ արտասանված սփյուռքահայության ներկայացուցիչների ժողովում (Երեւան, 24 նոյեմբերի 1980), «Էջմիածին», 1980, ԺԲ., էջ 6:

¹⁴ «Հայրենիքի ձայն», 1980, նոյեմբերի 29, թ. 49, էջ 5. նաեւ «Զարթոնք», Բեյրութ, 1980, դեկտեմբերի 3, թ. 54, էջ 2:

Վազգեն Ա.-ն միասնության կոչ է հնչեցնում Հայաստանի եւ Սփյուռքի մտավորականներին. «Համազգային ցնծության այս օրերին, երբ նոր հույսերի, նոր սպասումների հորիզոններ են բացվում մեր բոլորիս գիտակցությանց մեջ, Մեր իղձն ու հրավերն է, որ դուք, հայաստանցի մշակութային գործիչներ, եւ դուք, արտասահմանի հայ համայնքների ներկայացուցիչներ, նոր ուղիներ որոնեք՝ ավելի ու ավելի ամրապնդելու համար հոգեւոր-մշակութային կապերը եւ եղբայրական գործակցությունը հայ հայրենիքի եւ սփյուռքի միջեւ»¹⁵:

Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու մասնակցությունը համաժողովին մեծ կարեւորություն ունեւ: Դարեր շարունակ՝ հատկապես պետականության բացակայության ժամանակաշրջանում, Եկեղեցին է իրականացրել հայապահպանության կարեւոր գործառույթը, ինչը շարունակվել է նաեւ Սփյուռքի հայկական համայնքներում:

Լիբանանահայ հասարակական-քաղաքական նշանավոր գործիչ, պրոֆեսոր Բարունակ Թովմասյանն իր ելույթում հատուկ անդրադառնում է Սփյուռքում հայապահպանության կարեւորությանը եւ այդ գործառույթն իրականացնող մի շարք քաղաքական, մշակութային, մարզական եւ այլ կազմակերպությունների կողքին առանձնացնում Հայ Առաքելական Եկեղեցու դերը՝ ընդգծելով, որ «ինչպէս անցեալին, այնպէս ալ ներկայիս մեր եկեղեցին ունի շատ կարեւոր դեր: Ներկայիս կարօտն ունինք եւ անհրաժեշտութիւնը այդ դերին, եւ այդ դերին կարեւորութեան դրական փաստը ունինք»¹⁶:

Այնուհետեւ շարունակելով իր ելույթը՝ Բ. Թովմասյանն առանձնացնում է Վազգեն Ա. Վեհափառի գահակալության 25 տարիները, երբ շինարար կաթողիկոսը վերականգնեց «Մայր Աթոռին այն աւանդութիւնը, զոր ան ունէր՝ հայ հոգեւոր ժառանգութեանց պաշտպան Աթոռ: Աւելին. իր համակրելի անձով, իր յաճախակի այցելութիւններով, իր յարաբերութիւններով ու շփումներով՝ քրիստոնեայ միւս կենդրոններուն հետ, այսօր ամբողջ աշխարհի մէջ Սբ Էջմածինը կը վայելէ իբրեւ կրօնական արժէքներու ու կրօնական ոգիի պահպանման կարեւորագոյն կենդրոնի համբաւ»¹⁷:

¹⁵ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Տ. Տ. Վազգեն Ա Հայրապետի խոսքը՝ արտասանված սփյուռքահայության ներկայացուցիչների ժողովում (Երեւան, 24 նոյեմբերի 1980), «Էջմիածին», 1980, ԺԲ., էջ 7:

¹⁶ ՀԱԱ ֆ. 875, ց. 9, գ. 37, թ. 50. նաեւ «Զարթոնք», Բեյրութ, 1980, դեկտեմբերի 10, թ. 60, էջ 2:

¹⁷ Անդ:

Համաժողովին մասնակից ամենատարբեր աշխարհայացքի ու համոզմունքի տեր մարդիկ իրենց ելույթներում միաձայն շեշտում են, որ հայ ժողովրդի միակ հանգրվանը Հայաստանն է¹⁸։ Այսպես՝ լիբանանահայ անվանի բանաստեղծ Գառնիկ Ադդարյանը նշում է. «Խորհրդային Հայաստանի հետ կապերու սերտացումը, ամբողջ սփյուռքահայության համախմբումը մայր հայրենիքի շուրջ, պայքարի լավագույն միջոցներեն մեկն է՝ ի գին խաղաղության, եւ բնականաբար կնպաստե մերձեցմանը տարբեր վարչաձեւեր ունեցող երկրներուն եւ միաժամանակ տարածելով, հաստատելով այն ճշմարտությունը, թե հայկական հանրապետությունը առաջապահ մեկ պատնեշ է խաղաղության ամրոցին՝ Խորհրդային մեծ միությունը»¹⁹։

Գ. Ադդարյանն իր ելույթում արդարացիորեն կարեւորում է նաեւ լիբանանահայ համայնքի դերը՝ այն համարելով Սփյուռքի ողնաշարը, միաժամանակ արժեւորելով Լիբանանի համար 1978 թ. դժվարին օրերին հայրենիքի ցուցաբերած օգնությունը հայ համայնքին։ Իր խոսքերով՝ 23 օդանավերը միայն նյութական օգնություն չէ, որ բերում էին. «...Մեզի բերին բարոյական անսահման ուժ, կորով, անգամ մը եւս հաստատելով անտեր չըլլալու մեր գիտակցությունը»²⁰։

Իր ելույթի մեկ այլ հատվածում Գ. Ադդարյանն անդրադառնում է նաեւ Սփյուռքահայության հետ մշակութային կապի կոմիտեի գործունեությանը՝ նշելով, որ իր գոյության մոտ քսան տարիների ընթացքում Կոմիտեն նպաստել է հայրենիք-Սփյուռք կամրջի եւ հայրենիքի հետ հարաբերությունների ամրապնդմանը²¹։ Շարունակելով իր խոսքը՝ Գ. Ադդարյանն անդրադառնում է Գիտությունների ակադեմիայում բացված նոր բաժնին, որը պետք է զբաղվեր Սփյուռքին առնչվող տարատեսակ հարցերի ուսումնասիրմամբ, ինչպես նաեւ Կոմիտեի սահմանած մրցանակների բաշխմամբ, որոնք պետք է հատկացվեին սփյուռքահայ ականավոր գործիչներին։ Գ. Ադդարյանը շեշտը դնում է հայրենիքի ու Սփյուռքի երիտասարդների միջեւ կապերի ամրացմանն ու առհասարակ նրանց հետ տարվող աշխատանքին, ցանկություն հայտնում, որ հայրենիք-Սփյուռք հարաբերությունները շարունակեն ընդգրկել բոլորին՝ ան-

¹⁸ Տե՛ս ՀԱՍ. ֆ. 875, ց. 9, գ. 40, թ. 2։

¹⁹ «Հայրենիքի ձայն», Երեւան, 1980, նոյեմբերի 29, թ. 49, էջ 5. նաեւ «Նոր օր», Լոս Անջելես, 1980, դեկտեմբերի 19, թ. 89, էջ 1։

²⁰ «Հայրենիքի ձայն», Երեւան, 1980, նոյեմբերի 29, թ. 49, էջ 5։

²¹ Տե՛ս «Սովետական Հայաստան», 1980, դեկտեմբեր, թ. 12, էջ 20։

կախ նրանց հայացքներից, ինչպես դա եղավ լիբանանահայ համայնքին բաժին հասած դժվարին օրերին²²:

Տպավորիչ ելույթներ են ունենում նաեւ հասարակական-քաղաքական եւ մշակութային այլ գործիչներ: Հետաքրքրական է սրտաբան, բժշկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Զավեն Դոլաբաջյանի ելույթը, որում հայ ժողովրդի մեծագույն զենքը համարված են միտքը, մտածողությունը, հոգեկան հարստությունն ու նվիրվածությունը հայրենի հողին: Խոսելով Խորհրդային Հայաստանում գիտության, արվեստի, գրականության, մշակույթի բոլոր ոլորտների զարգացման ոսկեդարի մասին՝ բանախոսը ցանկություն է հայտնում նույնը տեսնել նաեւ Սփյուռքում²³: Նա Սփյուռքի մտավորականության մեծ համալրում է համարում այն ուսանողներին, որոնք կրթություն են ստանում հայրենիքում: Զ. Դոլաբաջյանն իր ելույթն ավարտում է հետեւյալ եզրահանգամբ. «Եւ այսպես: Սփյուռք: Հայրենիք: Մի ժողովուրդ: Նրա միասնությունը: Սա է գլխավոր եւ ընդհանուր օրինաչափությունը: Հզոր է հայրենիքը: Պետք է զորանա եւ սփյուռքը»²⁴:

Համաժողովի մեկ այլ մասնակից՝ լիբանանահայ հասարակական գործիչ Ավետիս Դեմիրճյանը, իր ելույթում արժեւորում է Կոմիտեի գոյությունը եւ նշում, որ նրա շնորհիվ ամրացել են հայրենիք-Սփյուռք կապերը²⁵: Բացի այդ, նա կարեւոր ձեռքբերում է համարում նաեւ Սփյուռքում հասարակական կյանքի ակտիվացումը, հատկապես մարզական եւ մշակութային նոր միությունների հիմնումը. «Հայ երզը զորեղ կհնչի արտասահմանի հայատուններեն ներս, հայ մշակույթը, հայ արվեստը հիացմունք կպատճառեն ոչ թե լոկ հայուն, այլեւ օտարին»²⁶: Դեմիրճյանը նույնպես արժեւորում է հայրենիքի ցուցաբերած օգնությունը լիբանանահայության դժվարին օրերին :

Փարիզի «Աշխարհ» թերթի խմբագիր Ավետիս Ալիքսանյանն իր ելույթում հույս է հայտնում, որ համագումարը դառնալու էր հայրենիք-Սփյուռք հարաբերությունների նոր փուլի սկիզբը²⁷:

Համագումարում հետաքրքիր ելույթներ են ունենում ՀԽՍՀ բարձրագույն եւ միջնակարգ մասնագիտական կրթության նախարար Լյուդվիգ Ղարիբջանյանն ու ՀԽՍՀ լուսավորության նախարար Սեմյոն

²² «Նոր օր», Լոս Անջելես, 1980, դեկտեմբերի 19, թ. 89, էջ 8:

²³ Տե՛ս ՀԱԱ ֆ. 875, ց. 9, գ. 39, թ. 87. տես նաեւ ֆ. 875, ց. 9, գ. 37, թ. 77—82:

²⁴ Անդ, գ. 39, թ. 88:

²⁵ «Սովետական Հայաստան», Երևան, 1980, դեկտեմբեր, թ. 12, էջ 22:

²⁶ Անդ:

²⁷ Անդ, էջ 23:

Հախումյանը: Նրանք հիմնականում ներկայացնում են խորհրդային կրթության 60 տարիների ձեռքբերումները, սփյուռքահայ ուսուցիչների վերապատրաստումը, աշակերտների՝ հայրենիք կատարած այցերը եւ այլն:

Լ. Ղարիբջանյանն անհրաժեշտություն է համարում Սփյուռքում հայկական դպրոցի պահպանումը. «Եթե հայրենիքին ու սփյուռքին հուզող ամենակարեւոր խնդիրները հայապահպանությունն է եւ դրա ամենակարեւոր գործոններից մեկը սփյուռքում հայկական դպրոցների պահպանումը, ուրեմն մեր գլխավոր մտահոգություններից մեկը պետք է լինի այդ դպրոցների համար որակյալ ուսուցիչների պատրաստումը»²⁸: Այս ուղղությամբ նա առաջարկում է ավելացնել ուսման նպատակով հայրենիք ուղարկվող երիտասարդների թիվը՝ առանձնահատուկ ուշադրություն դարձնելով հայոց լեզվի, գրականության եւ հայոց պատմության դասավանդմանն ու ուսուցիչների կատարելագործմանը²⁹: Լ. Ղարիբջանյանի ելույթը հետաքրքրական է այն առումով, որ մի կողմից ներկայացվում էին թվական տվյալներ կրթության ոլորտում տիրող իրադրության վերաբերյալ, իսկ մյուս կողմից՝ մատնանշվում էր հայրենի կառավարության վերաբերմունքը սփյուռքահայության կրթության եւ հայեցի դաստիարակության նկատմամբ: Հիմնական շեշտը շարունակում էր դրվել հայրենիքում մասնագետների պատրաստման եւ Սփյուռքի դպրոցներն այդ մասնագետներով համալրելու վրա:

Համաժողովի դերը հայրենիք-Սփյուռք կապերի ամրացման գործում կարեւորում է նաեւ Ֆրանսահայ բանաստեղծ եւ մշակութային գործիչ Ռուբեն Մելիքը՝ մատնանշելով ճիգերը միացնելու եւ հայրենիքի հետ միասնաբար գործելու անհրաժեշտությունը: «Այս ժողովը կոչված է ամրապնդելու այդ միասնությունը եւ նոր, ավելի լայն ծրագրված գործելակերպ մը որդեգրելու»,— հավելում է նա³⁰:

Տպավորիչ ելույթով հանդես է գալիս լիբանանահայ հասարակական գործիչ Վահրամ Զերեճյանը, որն առաջարկում էր ամրացնել հայրենիք-Սփյուռք կապերը՝ օգտագործելով այն մեծ ներուժը, որ ունի հայկական Սփյուռքը³¹: Նա առաջարկում էր մեծացնել համագործակցության շրջանակն ու ոլորտները: Անդրադառնալով Կոմիտեի սահմանած մրցանակ-

²⁸ «Սովետական Հայաստան», Երեւան, 1980, դեկտեմբեր, թ. 12, էջ 23:

²⁹ Անդ:

³⁰ «Հայրենիքի ձայն», Երեւան, 1980, դեկտեմբերի 17, թ. 51, էջ 4:

³¹ Անդ, էջ 7:

ներին՝ Վ. Ճերեճյանը հանդես է գալիս առաջարկություններով՝ դրանք տալ նաեւ օտարազգի այն մտավորականներին, որոնք զբաղվում էին հայ ժողովրդի գրականության եւ պատմության հարցերի ուսումնասիրմամբ³²:

Հատկանշական էր Ամերիկայի հասարակական գործիչ, պրոֆեսոր Արա Ավագյանի ելույթը, որը, անդրադառնալով սփյուռքահայերին անհանգստացնող կարեւոր հարցերից մեկին՝ դասական եւ արեւելահայերեն նոր ուղղագրության մեջ եղած տարբերություններին, ցավով նշում է, որ Սփյուռքում գնալով պակասում է մայրենի լեզվին տիրապետողների քանակը: «Այսօր սփյուռքի մեջ շատերը, մանավանդ նոր հասակ առած սերունդը, հիմնավորապես չեն տիրապետեր մայրենի լեզվին. արեւմտահայերենը՝ դասական ուղղագրությամբ կերպով մը դեռեւս իրարու կկապեն ու կկարդան, սակայն կդժվարանան արեւելահայերեն նոր ուղղագրությամբ ընթերցել», — ասված է ելույթում³³: Ուստի այս կապակցությամբ նա ցանկություն էր հայտնում լեզվաբանների մասնակցությամբ քննարկում հրավիրել հայրենիքում եւ որոշակի լուծումներ մշակել այդ ուղղությամբ:

Ելույթով հանդես է գալիս նաեւ Ֆրանսիայի Իսի-լե-Մուլինոյի փոխքաղաքապետ Մարտիրոս Գարակյոզյանը, որը խոստովանում է. «...Երբ հայրենիք եկա, շարքային զինվոր մըն էի, բայց մայր հողի վրա զորավար դառնալու չափ ուժ ամբարեցի... ուրեմն հաճախ գանք, կանգնիք մայր հողի վրա՝ անկե ստանալու համար ուժ եւ կորով՝ սփյուռքի մեջ շարունակելու հայապահպանության գործը»³⁴:

Կարեւոր առաջարկություններով է հանդես գալիս Հայաստանի գրողների միության վարչության առաջին քարտուղար Վարդգես Պետրոսյանը, որի ելույթը նոր ուղենիշ է սահմանում գրականության բնագավառում տարվող աշխատանքների ուղղությամբ: Վ. Պետրոսյանն առաջնահերթ էր համարում Սփյուռքի երիտասարդության մեջ արթնացնել ազգային հպարտությունը՝ նրանց հասու դարձնելով հայ դասականների գործերին՝ անհրաժեշտության դեպքում նաեւ թարգմանված տարբերակներով, ինչպես նաեւ ավելացնել սփյուռքահայ գրողների երկերի հրատարակումները հայրենիքում: Միաժամանակ նա առաջարկում էր աշխուժացնել գրողների փոխայցելությունները, քանի որ «միայն այդ դեպքում, եւ ոչ թե պատահական հպանցիկ տպավորությունների հիման

³² Տե՛ս «Սովետական Հայաստան», Երեւան, 1980, դեկտեմբեր, թ. 12, էջ 27:

³³ «Հայրենիքի ձայն», Երեւան, 1980, դեկտեմբերի 17, թ. 51, էջ 8:

³⁴ Անդ, էջ 5:

վրա, սփյուռքահայ գրողը կկարողանա արժեքավոր գործ ստեղծել հայրենիքի մասին եւ սովետահայ գրողը՝ սփյուռքի»³⁵:

Մեկ այլ բանախոս՝ շվեյցարահայ հասարակական գործիչ Մկրտիչ Շելեֆյանը, կարելու է համարում կազմակերպել մշակութային արժեքների վերադարձը հայրենիք³⁶:

Համագումարին իր մասնակցությունն է բերում նաեւ «Голос Родины» շաբաթաթերթի եւ «Отчизна» հանդեսի գլխավոր խմբագիր Օլեգ Կուպրինը, որը մասնակիցներին ողջունում է «Родина» ընկերության անունից: Նա արժեւորում է հայ ժողովրդի անցած ճանապարհը, հիշատակում բաբելոնյան քարտեզում Հայաստանի պատկերված լինելը, անդրադառնում Մեծ եղեռնին, Երկրորդ համաշխարհային պատերազմին, կարելու է աշխարհում խաղաղության հաստատումն ու համատեղ պայքարը՝ հանուն այդ խաղաղության³⁷:

Ամերիկյան «The Armenian Observer» շաբաթաթերթի խմբագիր Օշին Քելիշյանն իր ելույթում նախ արձանագրում է Խորհրդային Հայաստանի ունեցած ձեռքբերումները, ապա նշում, որ հայրենիքի շնորհիվ ամրանում է ամերիկահայ համայնքը. «...Կրնամ անվարան ըսել, թե շնորհիվ մայր հայրենիքին՝ Ամերիկայի մեջ սկսանք հայերեն, հայաշունչ երգել»³⁸:

Ֆրանսահայ մշակութային միություն անդամ Շավարշ Մարտիրոսյանն իր ելույթում անդրադառնում է ֆրանսահայերին հուզող թեմաներին՝ դրանց մեջ կարելու է հայկական դպրոցների հիմնումն ու հայոց լեզվի եւ գրականության ուսուցիչներով դրանց համալրումը: Որպես գերակա ուղղություն՝ Շ. Մարտիրոսյանը մատնանշում է Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման ու դատապարտման անհրաժեշտությունը³⁹:

Լոս Անջելեսի «Նոր օր» թերթի խմբագիր Ասատուր Տյուլեթյանը կարելու է համարում հայրենիք-Սփյուռք փոխալիքությունների թվի ավելացումը, ինչպես նաեւ Ամերիկայի հայկական վարժարանների համար հատուկ դասագրքերի պատրաստումը՝ նախատեսված անգլիախոս երեխաների համար⁴⁰:

³⁵ «Սովետական Հայաստան», Երեւան, 1980, դեկտեմբեր, թ. 12, էջ 28:

³⁶ Տե՛ս «Հայրենիքի ձայն», Երեւան, 1980, դեկտեմբերի 17, թ. 51, էջ 4–5:

³⁷ Անդ:

³⁸ «Սովետական Հայաստան», Երեւան, 1980, դեկտեմբեր, թ. 12, էջ 30:

³⁹ «Հայրենիքի ձայն», Երեւան, 1980, դեկտեմբերի 17, թ. 51, էջ 6:

⁴⁰ Անդ, էջ 4:

Հալեպահայ հասարակական գործիչ, գրող, բժիշկ Թորոս Թորանյանը կարեւորում է հայրենիքի բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում սփյուռքահայ երիտասարդների կրթությունն ստանալու հնարավորությունը, քանի որ հետագայում նրանք իրենց վրա պիտի վերցնեն հայրենիք-Սփյուռք կապերի ամրացման գործը⁴¹:

Սփյուռքում հայկական դպրոցի դերն ու նշանակությունը ընդգծում է Կիպրոսի Մելքոնյան կրթական հաստատության տնօրեն Սոսի Պետիկյանը: Նա ուշադրություն է դարձնում այն հանգամանքին, որ «Սփյուռքի մեջ հայապահպանումի կարեւորագույն կռիվները դպրոցն է: Որքան ուժեղ ըլլա դպրոցներու մեջ հայեցի դաստիարակությունը, որքան ուժեղ զգացվի հոն հայրենիքի շունչը, այնքան արդյունավետ կըլլա հայապահպանումի մեր աշխատանքը»⁴²:

Լոս Անջելեսի «Լրաբեր» թերթի խմբագիր Լյուդվիգ Թապաքյանն իր ելույթում նույնպես մեծ նշանակություն է տալիս սփյուռքահայ երիտասարդների հայեցի դաստիարակությանը՝ այն հայապահպանության կարեւոր գրավական համարելով. «Սփյուռքի երիտասարդությունը պետք է խոսի հայերեն, պետք է մտածե հայերեն, պետք է կապվի մայր հայրենիքի հետ՝ անկե ստանալու համար ուժ եւ կորով»⁴³:

Ամերիկահայ գրող, պրոֆեսոր Մըրջըրի Հուսեփյանը նույնպես հանդես է գալիս հետաքրքիր առաջարկներով, որոնցից էր հայկական մշակույթն ու պատմությունը օտարախոս հայ երիտասարդության եւ ընդհանրապես աշխարհասփյուռ հայության շրջանում տարածելը: Նա առաջարկում է թարգմանել մի շարք հայերեն գրքեր, կարեւորում Ամերիկայի հեղինակավոր համալսարաններում (Հարվարդի, Կոլումբիայի, Ուենի, Լոս Անջելեսի եւ այլն) բացված հայագիտության ամբիոնները՝ դրանք համարելով հայկական մշակույթն ու պատմությունն այլ երկրներում տարածելու կարեւոր գործիք⁴⁴:

Ֆրանսահայ երիտասարդական կազմակերպության (ԺԱՖ) գլխավոր քարտուղարը՝ Էդմոն Յանըկյանը, իր ելույթում արձանագրում է ԺԱՖ-ի եւ Կոմիտեի միջեւ հաստատված գործունե կապերը եւ առաջարկում հայրենիքում կազմակերպել մշակույթի մեծ փառատոն⁴⁵:

⁴¹ Տե՛ս «Սովետական Հայաստան», Երեւան, 1980, դեկտեմբեր, թ. 12, էջ 37:

⁴² Անդ, էջ 36:

⁴³ «Հայրենիքի ձայն», Երեւան, 1980, դեկտեմբերի 17, թ. 51, էջ 6:

⁴⁴ Տե՛ս «Սովետական Հայաստան», Երեւան, 1980, դեկտեմբեր, թ. 12, էջ 40:

⁴⁵ Անդ, էջ 40:

Բուենոս Այրեսի «Շարժում» թերթի խմբագիր Սամվել Սարգիսյանը, ծանոթ լինելով արգենտինահայերին հուզող խնդիրներին, իր հերթին հանդես է գալիս որոշ առաջարկներով՝ մեծապես կարեւորելով սփյուռքահայ երիտասարդության հայրենասիրական դաստիարակության ապահովումն ու հայ ժողովրդի մշակութային ժառանգության հետ ծանոթացումը: Նա նաեւ առաջարկում է՝ սփյուռքահայ երիտասարդներին ներկայացնել միջազգային ճանաչում ունեցող հայ գիտնականների, մտավորականների եւ արվեստագետների աշխատանքները, ինչը հպարտություն կպարգեւեր նրանց: Ս. Սարգիսյանի երկրորդ կարեւոր առաջարկությունը տարբեր երկրներում հայերի վերածնունդն ու երախտագիտությունը խորհրդանշող հուշարձանների տեղադրումն էր⁴⁶:

Լոնդոնահայ մշակութային գործիչ Ասատուր Գյուզելյանն իր հերթին բարձրաձայնում է լոնդոնահայերին հուզող մի շարք խնդիրներ, այդ թվում՝ Լոնդոնում հայկական վարժարանի հիմնումը: Նա նաեւ առաջարկում է Սփյուռքում ստեղծել մի ընդհանուր կենտրոն, որի հիմնական նպատակն էր լինելու հայ մշակույթի եւ գրականության վերաբերյալ գրքերի կենտրոնացումն ու վաճառքը, ինչպես նաեւ հայկական համայնքների միջեւ համագործակցության ապահովումը⁴⁷:

Համաժողովի մասնակիցները մեծ ուրախությամբ են ընդունում Հայաստանի կառավարության որոշումը՝ «Բարեկամության Տան» կառուցման մասին, որը լինելու էր հայրենիք ժամանած հայերի առաջին հանգրվանն ու օթեւանը: Նոյեմբերի 25-ին տեղի է ունենում դրա հիմնադրման արարողությունը, որի ժամանակ սփյուռքահայ ներկայացուցիչներից շատերը շենքի շուտափույթ կառուցմանը նյութապես օժանդակելու պատրաստակամություն են հայտնում⁴⁸: Շենքը նախատեսվում էր կառուցել Երեւանի Մոսկվյան (ներկայիս՝ Ալեք Մանուկյան) եւ Կնունյանց (ներկայիս՝ Վարդանանց) փողոցների անկյունում՝ Վարդան Մամիկոնյանի արձանի մոտակայքում⁴⁹:

Համաժողովի կարեւորագույն իրադարձություններից էր նախօրեին ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության սահմանած «Հանուն խաղաղության» եւ «Մայր հայրենիքի հետ կապերի ամրապնդման աշխույժ գործունեության համար» մրցանակների հաստատումը, որոնք տրվելու

⁴⁶ Տե՛ս «Հայրենիքի ձայն», Երեւան, 1980, դեկտեմբերի 17, թ. 51, էջ 7:

⁴⁷ Անդ, էջ 6:

⁴⁸ Տե՛ս ՀԱՍՖ. 875, ց. 9, գ. 40, թ. 3:

⁴⁹ Տե՛ս «Զարթոնք», Բելյուսթ, 1980, դեկտեմբերի 3, թ. 54, էջ 2:

էին սփյուռքահայ ականավոր գործիչներին: Այսպես՝ լուսավորության մինիստրությունը (նախարարությունը, — Ա. Խ.) սահմանում է Մեսրոպ Մաշտոցի անվան մրցանակ՝ լուսավորության եւ մանկավարժության բնագավառի, մշակույթի մինիստրությունը՝ Պետրոս Ադամյանի անվան մրցանակ՝ կատարողական արվեստի բնագավառի, ՀԽՍՀ գիտությունների ակադեմիան՝ Ա. Շիրակացու անվան մրցանակ՝ գիտության բնագավառի, ՀԽՍՀ գրողների միությունը՝ Խ. Աբովյանի անվան մրցանակ՝ գեղարվեստական գրականության եւ լրագրության բնագավառի, իսկ կոմպոզիտորների միությունը՝ Կոմիտասի անվան մրցանակ՝ երաժշտական արվեստի բնագավառների համար⁵⁰:

Հայրենիքում եղած օրերին սփյուռքահայ ներկայացուցիչները մասնակցում են նաեւ Խորհրդային Հայաստանի 60-ամյակի հոբելյանական հանդիսություններին, հանդիպում հանրապետության ղեկավարների հետ, այցելում տեսարժան վայրեր:

1980 թ. նոյեմբերի 25-ին մասնակիցների համար ընդունելություն է կազմակերպվում Հայաստանի կառավարությունում: Հյուրերին ողջույնի խոսքով դիմում է ՀԽՍՀ նախարարների խորհրդի նախագահ Ֆ. Տ. Սարգսյանը: Իսկ նոյեմբերի 30-ին ժողովի մասնակիցներին ընդունում է Հայաստանի կոմկուսի կենտկոմի առաջին քարտուղար Կ. Ս. Դեմիճյանը⁵¹:

Համաժողովի օրերին եւ հետո սփյուռքահայերից ստացվում են ողջույնի բազմաթիվ հեռագրեր ու նամակներ: Այսպես, օրինակ՝ ՀԲԸՄ նախագահ Ալեք Մանուկյանը Սփյուռքահայության հետ մշակութային կապի կոմիտեին հասցեագրված իր նամակում հիացմունք էր հայտնում, որ «երկար դարերու իր շինարարական տենդը ի գործ դնելով՝ հայությունը կարողացավ իր պատմական հողերու մեկ վերածնյալ բեկորին վրա կերտել շքեղ հայրենիք մը, որ ոչ միայն հպարտություն կպատճառե իր հայրենաբնակ որդիներուն, այլեւ կհանդիսանա ներշնչումի հորդ աղբյուր մը բովանդակ աշխարհի երեսին ցրված հայի բեկորներուն»⁵²:

Հատկանշական է, որ համաժողովի ավարտին սփյուռքահայությունը հանդես է գալիս միասնաբար՝ իր կոչն ուղղելով նաեւ Սփյուռքի հայկական համայնքներին: Համաժողովի մասնակիցները, կարեւորելով

⁵⁰ Տե՛ս ՀԱԱ ֆ. 875, ց. 9, գ. 40, թ. 4. նաեւ Վ. Ե. ՀԱՄԱԶԱՍՊՅԱՆ, Հայրենիքի պարգեւները սփյուռքահայ գործիչներին, Երեւան, 1984, էջ 19–20. նաեւ Հ. ՈՒՄԵԼԻՔՍԵԹՅԱՆ, նշվ. աշխ., էջ 441:

⁵¹ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 875, ց. 9, գ. 40, թ. 5:

⁵² Անդ, թ. 3:

հայրենիք-Սփյուռք ամուր կապերի պահպանումը, ուղերձն ավարտում են հետեւյալ տողերով. «...ամուր պահենք հայրենիքի եւ սփիւռքի միջեւ ստեղծուած կամուրջը, բոլոր միջոցներով նպաստենք հայրենիքի բարօրութեան ու խաղաղութեան, որովհետեւ անով է, որ պիտի գոյատեւէ սփիւռքահայութիւնը, եւ անով է որ պիտի իրականանան մեր ամենանուիրական երազները»⁵³:

Յավոք, հայրենիք-Սփյուռք համաժողովին իրենց մասնակցութիւնը չեն բերում սփյուռքահայութեան մեկ այլ հատվածի՝ ՀՅԴ-ին եւ Անթիլիասի Աթոռին ենթակա հասարակական-քաղաքական ու մշակութային կազմակերպութիւնների ներկայացուցիչները: Եւ սա բնական էր, քանի որ այդ ժամանակ խոր բաժանում կար Սփյուռքի հայկական համայնքների միջեւ: Գործում էին երկու հիմնական ազդեցութեան գոտիներ: Առաջին հատվածում կուսակցութիւններն ու նրանց ենթակա կազմակերպութիւններ էին, որոնք լավ հարաբերութիւններ ունեին Խորհրդային Հայաստանի հետ (այս թելը գլխավորում էին «Սոցիալ դեմոկրատ Հնչակեան» եւ «Ռամկավար ազատական» կուսակցութիւնները): Նրանք, որպէս հոգեւոր իշխանութեան, ընդունում էին Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի գերակայութիւնը: Երկրորդ հատվածն ուներ հակախորհրդային տրամադրվածութիւն. այս ուղղութեան ներկայացուցիչներն էին «Հայ յեղափոխական դաշնակցութիւն» կուսակցութեան ենթակա կազմակերպութիւններն ու միութիւնները, որոնք ընդունում էին Անթիլիասի Եկեղեցական Աթոռի գերակայութիւնը⁵⁴: Պետք է նշել, որ երկու թեւերն էլ մեծ աշխատանք էին տանում հայապահպանութեան գործը հավուր պատշաճի իրագործելու ուղղութեամբ, բայց, ցավոք, արհեստականորեն առաջացած խոր բաժանումը չէր թողնում, որ սփյուռքահայութիւնը հանդես գա միասնաբար եւ մշակի ընդհանուր գաղափարախոսութիւն:

Այսպէս, դեռեւս հայրենիք-Սփյուռք առաջին համաժողովի նախօրէին դաշնակցական «Յառաջ» թերթում լույս է տեսնում հոդված, որը քննադատական արձագանք էր համաժողովի կազմակերպչական աշխատանքներին, մասնակիցների ցանկին, համաժողովի «Սփյուռքահայութեան ներկայացուցիչների ժողով» խորագրին. վերջինը արհամարհանք էր դիտված Սփյուռքի հանդէպ, քանի որ «արտասահմանէն նշանակովի «կընտրւին» ծանօթ-անծանօթ «հասարակական գործիչներ»,

⁵³ «Նոր օր», Լոս Անջելես, 1980, դեկտեմբերի 23, թ. 90, էջ 4:

⁵⁴ Այս մասին տես Կ. Լ. ԴԱԼԼԱՔՅԱՆ, Հայ Սփյուռքի պատմութիւն (համառոտ ակնարկ), Երեւան, 2004:

որոնք, թերեւս, բան մը կը ներկայացնեն, բայց ամեն պարագայի մէջ՝ ոչ սփիւռքահայութիւնը»⁵⁵։ Արդեւ թերթի հաջորդ համարներից մեկում հոգւած է տպագրւում ժողովի հրավիրման նախապատրաստական աշխատանքների մասին, որից հետո կրկին քննադատական խոսքեր են հնչում, մասնավորապես՝ ժողովի անվան տակ Հայաստանի խորհրդայնացման 60-ամյակը նշելու քննադատութիւնը⁵⁶։

Թերթն իր հետագա համարներում լուսաբանում է համաժողովի աշխատանքների հրավիրումն ու անցկացումը, մասամբ կամ ամբողջութեամբ տպագրում է հասարակական-քաղաքական գործիչների ելույթները, իսկ ահա դեկտեմբերի 13–14-ի համարում տպագրւում է հոգւած՝ «Խորհրդածութիւններ ժողովի մը առթիւ» վերնագրով։ Այստեղ կրկին քննադատական անդրադարձ է կատարւում ժողովի ողջ ընթացքին, ինչպէս նաեւ այն «հատվածական քաղաքականութեանը», որ Խորհրդային Հայաստանն իրականացնում էր Սփյուռքի նկատմամբ։ Հատկապէս մեծ քննադատութեան է արժանանում համաժողովի մասնակիցների՝ Լ. Բրեժնեւին ուղղված երախտագիտութեան խոսքը, որը «ստրկամիտ» քայլ է որակւում է⁵⁷։

Այսպիսով՝ թեպետ սփյուռքահայութեան ոչ բոլոր շրջանակներն էին ընդգրկված համաժողովի աշխատանքներում, այնուամենայնիվ կարող ենք փաստել, որ նրա անցկացումը մի կարեւոր քայլ էր հայրենիք-Սփյուռք փոխգործակցության ամրապնդման ուղղութեամբ։ Համաժողովը հնարավորութիւն տվեց համախմբել աշխարհասփյուռ հայութեան մի հատվածին իրենց հայրենիքում եւ, որ ավելի կարեւոր է, նրանց միավորեց մեկ ընդհանուր գաղափարի շուրջ։

РЕЗЮМЕ

24-27 ноября 1980 года в Ереване, столице Армении, проводился первый всеармянский конгресс. Этот беспрецедентный съезд объединил более 100 представителей армянской диаспоры из более 30 стран мира. В конгрессе также участвовали Католикос Всех Армян Вазген I и другие представители духовенства. Участие Армянской Апостольской Церкви в конференции было

⁵⁵ «Յառաջ», Փարիզ, 1980, հոկտեմբերի 14, թ. 14.753, էջ 1։

⁵⁶ Անդ, նոյեմբերի 21, թ. 14.781, էջ 1։

⁵⁷ Անդ, դեկտեմբերի 13–14, թ. 14.798, էջ 1։

важным, так как на протяжении веков Церковь играла важную роль в сохранении армянской идентичности. После формирования армянской диаспоры, Армянская Апостольская Церковь успешно продолжала носить свою важнейшую функцию в армянских общинах в различных странах.

Проведение первого всеармянского конгресса стало важным шагом в укреплении взаимодействий и связей между Родиной и диаспорой, дала возможность собрать часть армян всего мира на своей родине, объединив их вокруг одной общей идеи. Съезд дал возможность поднять важные вопросы и проблемы диаспоры, нуждавшиеся в срочном разрешении. Успешность съезда подтвердили также слова благодарности, которые участники конференции писали в своих письмах.

SUMMARY

The first Pan-Armenian congress began its work in Yerevan on 24–27 November, 1980. This unprecedented event brought together more than 100 representatives of the Armenian Diaspora from more than 30 countries of the world. The Catholicos of All Armenians Vasken I and other Brotherhood members also participated in the congress. The participation of the Armenian Apostolic Church in the congress was important: for centuries, the Church had played an important role in preserving the Armenian identity. After the formation of the Armenian Diaspora, the Armenian Apostolic Church successfully continued her most important function in contributing to the Armenian communities in various countries.

The organization of the first Pan-Armenian congress with the Diaspora was an important step in strengthening the interaction and cooperation between the Homeland and the Diaspora, and managed to gather a part of the Armenians of the whole world in their Homeland, as well as to unite them around one common idea. The congress provided an opportunity to discuss important issues and problems that existed in the Diaspora and needed an urgent solution. The evidence of its success was those words of gratitude that the participants sent in their letters.